

BUDAPEST TÉRBENI-TÁRSADALMI SZERKEZETÉNEK VÁLTOZÁSAI

Csanádi Gábor—Ladányi János
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992. 160 old.

A Város túlnőtt lakóján. Mozgásterünk csak egy töredékére terjed ki. „Személyes térképünkön” (*mental map*) hatalmasak a fehér foltok; más városrészek Afrika 17—18. századi rajzolatára hasonlítanak magántérképünkön: bizonytalan körvonalak, fantázia szülte folyók, tavak, egyszarvúak, sárkányok, szörnyek. De a tudomány is alig-alig küldi ki felderítő expedícióit a *terra incognita*-ra; a Budapesttel foglalkozó tudományos irodalom elsomorítóan gyér. (Budapest földrajzának a megírására is akkor történtek kísérletek, amikor még az egyszerű terepbejárás alapját képezhette a tudományos munkának — Prinz, Haltenberger —).

Ezért megkülönböztetett érdeklődés kísérheti Csanádi—Ladányi könyvét, 10 év kutatómunkájának esszenciáját. A könyv alapjául szolgáló kutatás célja az egyes társadalmi csoportok városon belüli elhelyezkedésének, ezen elhelyezkedés időbeli változásainak feltárása volt. Információs bázisát, alapját az 1970-es és 1980-as népszámlálások számlálókörzetei (mintegy 7500 körzet), városrendezési körzetei (490 körzet) és „alkerületei” (90 egység) bontásban rendelkezésre álló anyaga képezte, amellet, hogy a 19. század közepétől rendelkezésre álló statisztikai adatok, városépítési szabályzatok, rendezési tervek és a szakirodalom alapján a társadalom térbeliségének alakulásáról átfogó képet adtak a szerzők. A rendelkezésre álló adatmennyiség és annak különböző léptékű bontása lehetővé tette nemcsak a modern matematikai-statisztikai módszerek felhasználását, hanem arra is lehe-

tőséget adott, hogy a szerzők megvizsgálják, milyen jellegű összefüggések leírására alkalmasak a különböző aggregátsági szinten kezelt adatok.

A könyv látszólag kitérővel indul (vagy ha úgy tetszik, a szokásos „kályhától”: már a chicagói iskola is, már Burgess is...): a klasszikus és neoklasszikus városökológiai modellek leírásának, elemzésére szentelnek a szerzők meglehetősen bő teret. A konklúzió azonban a maga határozottságával meglepő: „... azt tapasztaltuk, hogy az úgy elméletileg, mint empirikusan csak igen nagy fenntartásokkal használható”... (150. old.). Ez a határozott kijelentés aztán végigkíséri a könyvet, s talán a kelleténél nagyobb hangsúlyt kap az ökológiai városmodellek tesztelése Budapest példáján, noha a szerzők egyértelműen kijelentik: „Empirikus vizsgálódásainknak természetesen nem az volt a fő célja, hogy a korábban kidolgozott modellek kritikáját adják” (151. old.). (Mely kijelentésnek maguk a szerzők is ellentmondanak a 24. oldalon: „További fejtegetéseink nem utolsó sorban éppen azt a célt szolgálják, hogy a klasszikus ökológiai hagyományokhoz való — nyíltan vagy kevésbé nyíltan vállalt — kötődés értetlenségét Budapest példáján szemléltessük.”) E „pre-koncepció” ellenére a „tesztelés” új megállapításának sorát is tartalmazó tömör városépítés-történeti összefoglaló a város viharosan gyors növekedésének koráról, az 1867—1914 közötti időszakról. E korszak várostervezési-építési elméletét és gyakorlatát a szerzők „önmagát megvalósító proféciaként” ha-

tározták meg; bizonyítottnak vélik — korántsem minden alap nélkül —, hogy a klasszikus ökológiai modellek feltételezése, miszerint a városok térbeni-társadalmi szerkezete a telekárak, a területhasználatban mutatkozó kereslet-kínálat viszonya, az „építésbe” fektetett tőke hozadékaának maximálása, egyszóval a piaci viszonyok spontán következményeként alakul, „nem csupán jelenlegi viszonyaink között nem érvényes feltételezés”, hanem a korábbi városépítési korszakokban is csak egyike a tényezőknél. Legalább ilyen jelentősége volt a várostervezés „tudatos” beavatkozásnak is, a várostervezés „önálló értékekkel és érdekekkel” is rendelkezett. E megállapításoknak elméleti jelentősége, hordereje vitathatatlan: annak azonban, hogy „... Budapesten nem a klasszikus értelemben vett „természetes” övezetekről beszélhetünk, hanem jelentős mértékben a várostervezés produktumairól”, a kialakult városszerkezet szempontjából kisebb a jelentősége, mint a szerzők szerint, akik szerint „... a várostervezői beavatkozások egy sor olyan következménnyel is jártak, melyeknek hatására az övezetmodell, vagy bármilyen nagyléptékű modell, elvileg is csak igen korlátozottan lehet alkalmas a város térbeni-társadalmi szerkezetének leírására.”

A „tényleges városszerkezet feltárására — első lépésként — a szerzők városrendezési körzetenként (közel 480 körzet) végeztek clusteranalízist (az 1980. évi népszámlálás egyes adatait használták „bemenő változóként”). Ez a vizsgálati szakasz azt bizonyította a szerzőknek, hogy „övezetek” vagy „szektorok” — még ha ezeket csupán nagy kiterjedésű, összefüggő területi egységekként értel-

mezték is — a városnak szinte kizárólag azon területein található meg, „... amelyekre az övezetes építési szabályozás kiterjedt, illetve amely területek fejlődését képes volt a maga sajátos eszközeivel hatékonyan befolyásolni”. A városszerkezeti egységek homogenitásának vizsgálatára a szerzők a számlálókörzeti adatok felhasználásával végeztek számításokat, majd a különféle számítások alapján határozták meg a „szegregációs mintákat”. Legfontosabb megállapításuk, hogy a különböző társadalmi csoportok térbeni elkülönülésének különböző jellegzetes típusai vannak. Ezek érvényesülése a különböző léptékekben eltérő.

A magas státuszúak elkülönülésére általában az a jellemző, hogy az általuk lakott területek nagy kiterjedésű, homogén városrészeket alkotnak (budai villanegyedek). Ezért kimutatásukra „durva felbontású” modellek is alkalmasak. A társadalmi hierarchia alacsonyabb fokozatain elhelyezkedő csoportok „kisebb léptékben” szegregálódtak, s nagy kiterjedésű, alacsony státuszú homogén területeket — legalábbis az 1980-as népszámlálási adatok alapján — nem lehetett kimutatni.

A kötet néhány „városszerkezeti típus” — kerület, városrész — szegregációs folyamatainak elemzésével zárul (XVIII. kerület). Megállapításai hosszan sorolhatók. Ehelyett kifejezzük reményünket, hogy a könyv ösztönzőleg hat a főváros tudományos feltárására. Ennek szükségessége nyilvánvaló; a gyors modernizáció társadalmi kontrollja megkívánhatja a város ismeretét.

Beluszky Pál